

Hoe kun je je thuis voelen in Nederland, als je halve familie uit dat land is weggevoerd en niet meer terugkeerde?

INTERVIEW • HILBRAND ROZEMA BEELD MARTIN WAALBOER

Met Nederland kun je voor de

Het klinkt als iets wat niet kan. Maar Herman Vuijsje, Amsterdammer en socioloog, oefent er al zijn hele leven op. Een gesprek over thuisgevoel, tradities, het begrip heimat en Nederland. Op één-hoog, aan een grachtje bij de Nieuwmarkt.

Herman Vuijsje is schrijver, vader, grootvader, wandelaar en Amsterdammer. Hij schrijft met ferme wandelpassen. Ontnuchterend, scherp, ironisch, met humor, beeldend vermogen en interesse in mensen en hun drijfveren. Ruim dertig boeken, inmiddels. Zijn nieuwste, *Zwartkijkers*, is een steen in de vijver van het racisme-debat. Ook is dit jaar zijn reisklassieker *Pelgrim zonder God* (1991) herdrukt, waarin hij van Santiago naar Amsterdam loopt. Als niet-gelovige begon hij dus bij het eindpunt. Tegelijk stemt hij al decennia christelijk-sociaal: eerst GPV, nu ChristenUnie. Het voorwoord bij zijn omgekeerde pelgrimage begint met een lied van studievriend Rikkert Zuiderveld:

De pelgrim kwam ik tegen op mijn tocht door avondland

*Ik vroeg hem: zeg waar is je reis naar toe
Je naam wordt oud, je schoenen zijn versleten
onderhand*

En ben je al dat zwerven nog niet moe

Uw boeken, vaak reisboeken, zijn opvallend sfeervol, met gevoel voor tradities. Ze ruiken, bij wijze van spreken, altijd naar houtrook. Waar komt dat vandaan?

'Ik werk al vijftien jaar aan een boek over "heimwee naar de kleine ruimte". Het verlangen naar verkneukeling. Ik weet nog hoe dat bij mij begon: toen ik klein was, kroop ik bij mijn ouders in bed. Als zij dan opstonden, bleef ik liggen en trok de dekens strak over me heen. Tot ik bijna geen lucht meer kreeg. De emotie was dubbel: intense bescherming, geborgenheid, maar ook een raar besef van eendeloosheid. Ik heb er geen woorden voor. Bij mijn opgroeien in de Watergraafsmeer zette zich dat voort: afdakjes bouwen, kamperen. Mijn moeder las sprookjes voor. Die sfeer associeer ik met Duitsland en Midden-Europa.'

In Nederland wordt het woord heimat weer gebruikt. Wat vindt u daarvan?

'Ik aarzel, dat woord is naar mijn gevoel besmet. Maar ik weet niet zo snel een alternatief. Het klinkt in heemkunde, ontheemding, heimwee. Eigenlijk jammer dat het een beetje besmet is. Ik herken de heimwee naar een thuisgevoel, een besloten sprookjeswereld. Ik hou van het wijde Hollandse land, maar het verlangen naar het woud en wat daar aan goede beslotenheid in meekomt, is in mij blijven bestaan. Mijn boek zal ook zeker gaan over wandelen door Duitse bossen.'

Op welke plek voelt u zich het meest thuis, waar liggen uw diepste wortels?

'In Amsterdam. Ik zou nooit buiten de Singelgracht kunnen wonen, ik ken hier elke straathoek. Ik kreeg van huis uit een diepe liefde voor de stad mee en erfde van mijn vader alle jaargangen van het tijdschrift *Ons Amsterdam*. Dat, terwijl hij in de oorlog bijna de helft van zijn familie verloor. Het heeft me verbijsterd hoe mijn ouders na die ervaringen doorleefden,

kinderen op de wereld zetten én van deze stad bleven houden. Ik moet soms slikken bij de wapenspreuk, "Heldhaftig, Vastberaden, Barmhartig". Zo was deze stad niet. Wilhelmina schonk die leus vanwege de Februaristaking van 1941. Die staking was geweldig, maar daar bleef het nagenoeg bij.'

Hebt u dat dubbele gevoel ook bij Nederland in het algemeen?

'In Nederland is het hoogste percentage Joden van West-Europa weggevoerd. Maar het was Duits racisme dat Nederlandse Joden de das omdeed. In dit land genoten zij altijd een redelijke bescherming. In Hongarije, Letland en Litouwen voerde het volk de Holocaust zelf uit. Was dat hier zo geweest, dan denk ik niet dat ik hier had kunnen wonen. Maar de Nederlanders waren wel behept met afzijdigheid, onverschilligheid. En tegelijk kregen Nederlanders procentueel de meeste Yad Vashem-onderscheidingen. Die meerduidigheid maakt het voor mij mogelijk hier te leven. En bovendien: ik kan in mijn makkelijkste stoel zitten schelden op Nederlanders, maar ik dan? Naarmate ik ouder wordt, groeit dat besef. En ik hoor het ook Joodse Nederlanders vaker zeggen nu de oorlog langer geleden is: ja, het is zo pijnlijk, het is reden tot woede – maar het was toen niet makkelijk.'

Uit wat voor gezin komt u?

'We riepen thuis niet voortdurend "ik hou van je", maar het was heel warm. We discussiëerden veel. Mijn vader was seculier Joods, mijn moeder in de verte protestants. Zij ontmoetten elkaar in de Arbeiders Jeugd Centrale (1918-1959), de jeugdbeweging van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Dat mensen aardig zijn tot het tegendeel blijkt, werd thuis met grote vanzelfsprekendheid uitgedragen. Zo kreeg ik een basisvertrouwen in de mensheid mee.'

Tegelijk viel het collectieve niet altijd goed bij de al vroeg eigenzinnige Herman. 'Sommige dingen vond ik als kind van zeven al raar. Mijn moeder zag ons graag volksdansen, rond de meiboom. Daar paste ik voor. De AJC-toogdagen waren wel vormend. Alle kinderen moesten hun zakgeld inleveren. De ijscoman had ijsjes van een dubbeltje, 15 cent en een kwartje. Door het inleveren kreeg iedereen een ijsje van 15 cent ... nivellering in de dop.'

Na de oorlog eerden de AJC'ers elk jaar op 4 mei op de Paasheuvel in Vierhouten omgekomen leden. 'Dan werd het lijflied, Morgenrood, gezongen', zegt Vuijsje enthousiast, en hij begint het te zingen:

'Morgenrood, Uw heilig gloeien / heeft ons steeds den dag gebracht / Breek toch door, o lichtvernieuwer / in de grote volk'rennacht ...'

Het is even stil.

'Mensen zongen dit onderweg naar Westerbork. Hartverscheurend. En zo kort na de oorlog zongen mijn ouders het alweer: de mens is goed. Hoe ze dat konden, is mij een raadsel. De oorlog onthulde het slechtste én het beste in de mens, denk ik dan maar.'

Morgenrood, dat klinkt bijna als een psalm, een seculiere heilswaardiging.

'Ik noem mezelf agnost. Religie heeft goede en minder goede kanten. Het is een anker voor moraliteit. Ik stem ChristenUnie, maar ben niet tegen abortus. Dat neem ik op de koop toe, het gaat mij om de diepere waarden. Hun programma benadert de oude sociaaldemocratie. Een kerkelijke geur is mij niet vertrouwd, maar

iets van de mentaliteit van orthodox-protestanten herken ik: "De overheid draagt het zwaard niet tevergeefs." De wet is de wet en dat is iets anders dan convenanten en slappe herenakkoorden.'

Het Statenbijeltje van zijn protestantse oma komt op tafel. Zij kreeg het van het Kinderge-nootschap voor Israël, bij de Vereniging van Hervormde Meisjes. Doel: 'Liefde voor het oude volk opwekken'. 'Dat is gelukt: mijn moeder trouwde een Joodse man en heeft hem de oorlog door geholpen. Mijn vader werd onderwijzer op Joodse scholen. Eén voor één verdwenen zijn pupillen. Hijzelf was gemengd-gehuwd en

'We riepen thuis niet "ik hou van je", maar het was heel warm.'

mocht blijven. Later dreigde sterilisatie. Toen deden mijn ouders, op intuïtie, iets heel raars: zij besloten voor de bühne te scheiden, zogenaamd wegens overspel. Dat was verzonnen. Zo ontsnapte hij aan sterilisatie en kon ik geboren worden. Wat een nonconformisme, wat een tegenwoordigheid van geest!' Het waren vormende familie verhalen. 'De levensles is: wat de meute doet, is riskant. Er zijn Joden die overleefden omdat ze keer op keer het onverwachte deden. Daar herken ik me in. Oud-burgemeester Ed van Thijn, ooit zelf onderduikkind, zag overall herlevend racisme. Ik zag juist het politiek correct prediken over herlevend racisme als conformisme en achter de massa aanlopen. Voor hém was racisme het trauma. Voor mij was dat het oer-Nederlandse conformisme. Ik ben alert op volgzzaamheid, ga liever tegen de stroom in. Zoals ik ook van Santiago naar Amsterdam liep en niet andersom. Ik heb geluk dat er nu weer zo'n golf van politieke correctheid is', lacht hij, 'dan kan ik daar weer tegenin.'

U doelt op het Zwarte Pietdebat?

'Ja, "we" zijn opeens gematigd, met begrip voor beide kanten. Wat mij stoort, is de manier waarop we impliciet uitgaan van een achterhoede, het gewone volk, waarmee we compassie hebben tot ook zij het licht zien en Zwarte Piet afschaffen. Dat is denigrerend. Als je mensen ziet als achterhoede, jaag je ze naar PVV en FvD. Politici mogen best oog hebben voor verknochtheid aan tradities. Ik ben voor een verbod op demonstraties rond 5 december, net als Klaas Dijkhoff. Demonstreren waar kinderen bij zijn is verwerpelijk. Willen voorkomen dat kinderen de dupe zijn, vind ik een acceptabele vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Niet alleen de openbare orde, ook de openbare vreugde vraagt onze bescherming.'

Maar er is toch racisme? Zie de documentaire *Demon of diva over Sylvana Simons: een beerput gaat open*.

'Het weinige racisme dát er is in dit land, kreeg zij allemaal over zich heen. Ik heb waardering voor Simons, bewonder haar moed. Ik vind haar moediger en leuker dan Gloria Wekker en Anousha Nzume, die schrijven over 'witte mensen'. Ja, met Sylvana wil ik graag in debat. Ik zou vragen stellen, naar goede Joodse gewoonte. En in de aanval gaan: hoe weet je dat? Is dat wel zo? Wekker, Nzume en Simons maken ge-

Herman Vuijsje

bruik van de 'double bind': wát je hen ook tegenwerpt, wat je ook doet, je doet het nooit goed. Je lichaamshouding, je gezichtsuitdrukking, alles wordt aanleiding om je buitenspel te plaatsen. Ik vind dat borderline-achtig.'

Een kinderfeest hoort toch voor iedereen te zijn?

'Natuurlijk. Maar de bewijslast ligt bij hen. Zij moeten aantonen waarom dat alleen kan met een andere kleur Piet. Ooit was het inderdaad een raciale karikatuur: een domme en krompratende man. Maar, hoe fantastisch: Piet heeft die ketenen allang zelf afgeworpen! Hij is een bijdehante figuur. De associatie met een kindervriend die cadeautjes uitdeelt, is toch niet kwetsend? Kinderen zien geen kleur. Dat is een beheptheid van onze en vorige generaties. Zo raken we verkrampt over kleurverschil of etnisch verschil. Het lijkt wel of alles wat met et-

dag komen

niciteit te maken heeft, heilig wordt verklaard. Dat is zonde. Een echte, leuke multiculturele samenleving doet juist niet moeilijk over verscheidenheid. Nederland wist al een reeks migratiegolven op te vangen die nooit aanleiding gaven om deze traditie te veranderen. Waarom zou dat dan nu wel moeten?

Is er iets te zeggen voor een gezond nationalisme?

'Bij nationalisme zet ik vraagtekens. Maar daarom hoeven we nog niet elke vorm van nationaal besef te wantrouwen. Nieuwkomers moet je meenemen in een verhaal. Leg je hand op je borst, zing het volkslied en zeg: ja, ik wil erbij horen. Onderschrijf de basiswaarden van dit land. En zo niet, dan hoef je hier niet te komen, wat mij betreft. Helaas laten we dit thema te vaak aan Baudet en Wilders. Het Wilhelmus is een fantastisch volkslied. Inhoud en moraal

wijken af van wat je elders hoort. Het bezingt geen machtsvertoon, maar het recht van protest tegen onrechtvaardige heersers.'

Kunt u zich iets voorstellen bij trots op Nederland?

'Niet trots. Maar ik vind Nederland wel een land waar je mee voor de dag kunt komen. En ik verzet mij tegen de gedachte dat wij ons moeten schamen. Wees blij dat je hier woont. Het leven is goed georganiseerd, met een hoge mate van gelijke kansen. Dat is een sociaal feit, gegroeid onder invloed van het calvinisme. Geen reden tot borstklapperij, want deze tolerante verzorgingsstaat kregen we van de voorouders.'

Hebt u weleens heimwee, of ooit heimwee gehad naar Nederland?

'Ja, toen ik als 12-jarige longontsteking kreeg,

moest ik in mijn eentje kuren in de Zwitserse Alpen. Mijn ouders konden dat betalen uit de Wiedergutmachung, het geld uit Duitsland ... Het hielp, maar ik had zes weken heimwee. Ik kroop met brieven van thuis in een hoekje. Later, toen ik veel door Zuid-Amerika reisde, bezorgde de eeuwige zonneschijn in dat deel van de wereld mij soms echt heimwee, naar de Nieuwmarkt op een gure oktobermiddag: het plein verlaten, dorre bladeren erover, motregen, donker ... ook dat roept bij mij geborgenheid op.'

Boven zijn bureau hangt een vers van de dichter Jacob Israël de Haan:

*'Die te Amsterdam vaak zei: Jeruzalem
En naar Jeruzalem gedreven kwam
Hij zegt met een mijn'rende stem:
'Amsterdam, Amsterdam ...'* ■

NAAR AANLEIDING VAN
Zwartkijkers
HERMAN VUIJSJE. UITG. PROMETHEUS, AMSTERDAM 2018. 184 BLZ.
€ 19,99